Martina Ptáčníková (Praha)

PRODÁ CHUDOBU A KOUPÍ SI NOUZÍN – LIDOVÁ ETYMOLOGIE, LIDOVÁ PAMĚŤ A ČESKÝ KOUTEK V KLADSKU

SELLING POVERTY TO BUY NEED – FOLK ETYMOLOGY, FOLK MEMORY AND THE CZECH CORNER IN KŁODZKO LAND

Folk etymology refers to the process of making connections between etymologically opaque words and words that despite having similar forms or meanings are etymologically different. It is a manifestation of people's natural need to attain a clear understanding of the things that surround them, identify relationships between them, and give them an order. The first part of the study addresses folk etymology vis-à-vis folk memory. The second part focuses on folk interpretations of toponyms that were used by the inhabitants of the Czech Corner, a territory located in Kłodzko Land in what is now Poland. Arguably, the most remarkable example of these is the traditional folk interpretation of "selling Poverty to buy Need", meaning that the financial situation of the local people was never very good. The phraseme, which contains the names of two villages on the Czech border – Chudoba (EN: poverty) and Nouzín (EN: place where people are in need), is believed to be based on the common assumption that the two place names remind us of the poverty that the region faced. The reality is however that etymologically Nouzín has nothing to do with „need". Additionally, the study deals with folk interpretations of the toponyms Pálenina, Kodrcov, Plhánek, Zámecká hora and Pec.

Key words
toponymy; folk etymology; collective memory; Czech Corner; Poland; Germany

Klíčová slova
toponymie; lidová etymologie; kolektivní paměť; Český koutek; Polsko; Německo

Úvodem

Ozřejmit si věci, s nimiž přichází do kontaktu, usouvztažnit je a dát jim jistý řád je přirozenou potřebou člověka. Jak připomíná Irena Vaňková, podstatou lidské existence není izolovanost. Člověk je naopak v neustálé interakci s okolním světem a jeho vztah k němu je založen primárně na porozumění, které má řečový charakter a je dáno jazykem a v jazyce (srov. Vaňková a kol., 2005, s. 37 a Vaňková, 2007, s. 98). Lidská bytost má schopnost pokládat otázky o smyslu věcí. Jejich prostřednictvím si své okolí zpředmětňuje, třídí do nekonečných struktur a ptá se po tom, proč se něco vyskytuje. Projevem přirozené lidské touhy po řádu a po naplnění okolního světa smyslem na rovině jazykové je potom snaha mluvčích najít smysl slov, která jsou etymologicky neprůhledná. Lidová etymologie je „svědectvím o lidské potřebě hledat (a také domýšlet a dotvářet) ve všem smysl a souvislosti" (Vaňková a kol., 2005, s. 29).

Termín lidová etymologie je obvykle chápán jako spontánní jazyková tvůrčí činnost, spočívající v mylné etymologicky sémantické interpretaci slova. Podnětem se stává formální podobnost s jiným, zpravidla užívanějším slovem, se kterým si mluvčí původní slovo spojuje, případně mu je tvarově, méně často i významově přizpůsobuje (Rejzek, 1995, s. 239; Janyšková, 2016). Lidová etymologie je individuální fenomén, proces, odehrávající se v lidské mysli. Jeho výzkumy mohou napomoci k objasnění našeho původního i současného porozumění světu (Vaňková, 2007, s. 248).

Lidová etymologie a lidová paměť

Paměťová studia představují inspirativní a oblíbené téma zejména v západoevropské historiografii a sociálních vědách. Současně jde o poměrně nové interpretační paradigma, jež vykazuje vysokou míru interdisciplinarity a nabízí řadu nových podnětů pro studium lidské společnosti. V posledních letech získává studium paměti odezvu i v české a slovenské toponomastice (k tomu souhrnně viz Rožai, 2019).

Pavel Štěpán se ve své studii Pomístní jména a paměť, publikované v roce 2016, zamýšlí nad vztahem paměti k anoikonymickému prostoru. Z řady možných tematických okruhů se věnuje třem aspektům paměti. Prvním je paměť krajiny, již dokážou pomístní jména reflektovat např. tím, že připomínají existenci dávno zaniklých objektů (vodních ploch, porostu, staveb apod.). Dále zmiňuje paměť jazykovou – pomístní jména nezřídka uchovávají zaniklé lexikální základy a svědčí i o zaniklých funkcích slovotvorných prostředků. Třetí aspekt představuje paměť pamětníků, která umožnila zaznamenat a mnohdy na poslední chvíli „zachránit“ mizející anoikonyma. V mnoha případech pomohly také zachycené vzpomínky mluvčích interpretovat některá jména, neboť poskytly cenné informace o pojmenovaných objektech, bez nichž by jednoznačný výklad nebyl možný (srov. Štěpán, 2016a).

Soupisy pomístních jmen v Čechách[1] obsahují kromě cenných pamětnických vzpomínek a informací, které zpracovatelé získali od místních informátorů, také velké množství lidových etymologií a mnohdy i etymologické pověsti. Při výkladu jednotlivých anoikonym je sice potřeba přistupovat k informacím obsaženým v soupisech nanejvýš kriticky, přesto však rozhodně nelze říci, že by nevěrohodné lidové výklady[2] byly bezcenným materiálem. Právě naopak. Jsou důležitým

---

1 Soupisy pomístních jmen v Čechách, pořízené v letech 1963–1980, jsou uloženy v oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., v Praze. K průběhu soupisové akce viz Olivová-Nezbedová (1995). Srov. také Štěpán (2016b, s. 16–18).

2 Termíny *lidová etymologie* a *lidový výklad* chápeme synonymně, podobně jako např. Ivan Honl (1968). Opačný názor, tj. že je třeba je rozlišovat, zastává Libuše Olivová-Nezbedová (1980, s 532–533).

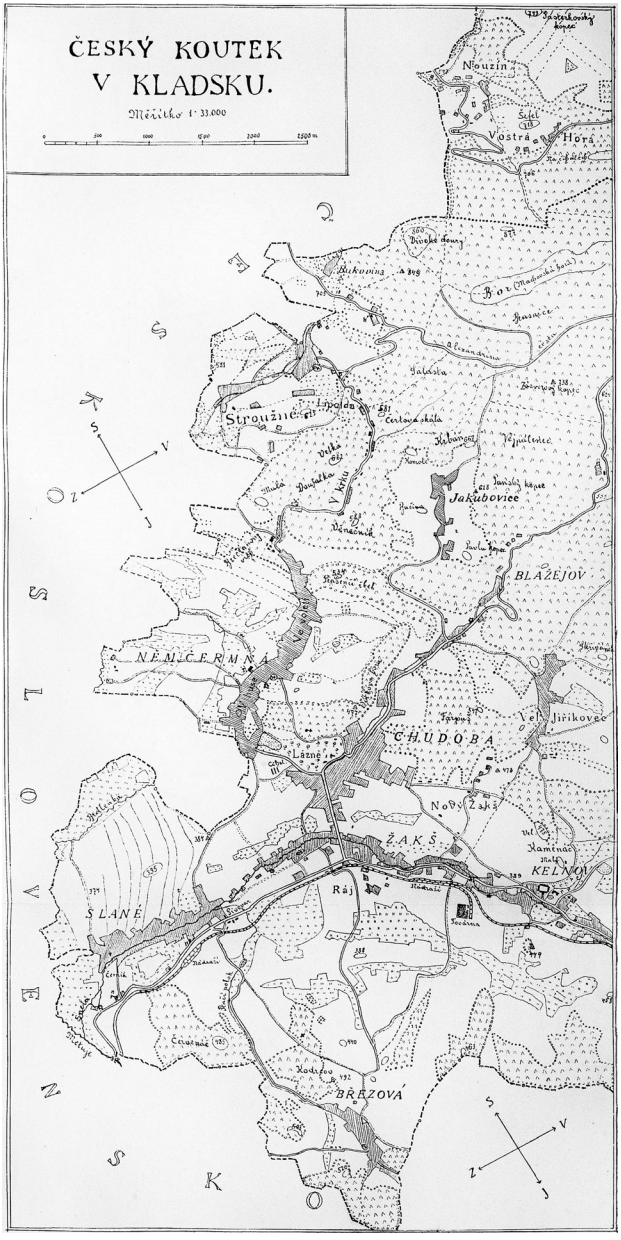

Obrázek 1: Český koutek na mapě J. Š. Kubína z roku 1926

pramenem pro pochopení postoje uživatelů jazyka k jednotlivým jménům i k toponymickým objektům samým. Naznačují, jakým způsobem naši předkové nahlíželi na okolní krajinu a jak jí rozuměli. Přínosné mohou být zejména pro mezioborové, např. folkloristicko-onomasticky orientované výzkumy, případně i pro tzv. folklorní archeologii.[3]

Ke zmíněné trojici pamětí (paměť krajiny, paměť jazyková a paměť pamětníků), o níž ve své studii píše Pavel Štěpán, by se zřetelem k fenoménu lidové etymologie bylo možné přidat ještě paměť lidovou. Kolektivně sdílená[4] lidová paměť, označovaná někdy též jako paměť folklorní (např. Le Goff, 2007, s. 83), představuje pestrou mozaiku vrstev, které vypovídají o životě, myšlení a kultuře člověka a také o prostředí, jež jej obklopuje. Lidová paměť je živou, neustále se doplňující „kronikou“, v níž je vepsán příběh předchozích pokolení i současné generace. Velmi úzce je spojena s vyprávěním, jehož prostřednictvím uchovává příběhy, vzpomínky, zkušenosti, normy, stejně jako stereotypy nebo představy o krajině a její minulosti, ke kterým náleží i lidové výklady zeměpisných jmen. Vyprávění se obvykle realizovala a dodnes realizují v okruhu užší společnosti (především rodiny), v níž se aktivním účastníkem komunikace může stát každý. Tímto způsobem dochází k předávání vyprávěných látek z generace na generaci.

Lidovou paměť charakterizuje též značná proměnlivost. Předávané texty si jednotliví vypravěči upravují, čímž vznikají různé verze vyprávěných látek. Platí to především pro zmíněné etymologické pověsti, které mnohdy existují v celé řadě modifikovaných variant. Vyprávěná látka se nutně nemusí vyznačovat historickou přesností ani úplností. Lidová paměť si sama vybere to, co uzná za vhodné k uchování, a ostatní mizí v zapomnění. Podobá se tak středověkému rukopisu, jehož stránky jsou nejprve popsány, potom po určitém čase vymazány a znovu opatřeny novými zápisy.

Že jsou vyprávění uchovávaná lidovou pamětí fenoménem proměnlivým, který je potenciálně ohrožen zánikem, si uvědomili nejprve etnografové, kteří nejpozději od 80. let 19. století začali podnikat snahy o záchranu a obnovení lidové paměti, resp. obecně celé lidové kultury (k tomu viz Brouček – Jeřábek, 2007, s. 485). Příkladem takových snah z oblasti tzv. Českého koutku v Kladsku jsou výzkumy, které zde na počátku 20. století podnikl Josef Štefan Kubín a které následně o několik desítek let později zopakoval jeho žák Jaromír Jech. Představují jedinečný

---

3 V českém prostředí ji reprezentuje Karel Sklenář (1999).

4 Kolektivní paměť je charakteristická sociální podmíněností. Konkrétní sociální skupina si jejím prostřednictvím vybírá z minulosti prvky důležité pro utváření své sociální identity (srov. Halbwachs, 2009). Jedním z elementů, které kolektivní paměť upevňují a zajišťují její kontinuitu, mohou být i lidové výklady toponym, nezřídka rozvinuté do formy etymologických pověstí. Jsou příkladem toho, pro co se ve francouzské historiografii vžil pojem místa paměti (k tomu viz Kojetínová, 2013).

pramen pro poznání myšlení i jazyka lidí obývajících krajinu česko-kladského pomezí. Ve velké míře také přispívají k poznání tamějšího místního a pomístního názvosloví.

Český koutek

Českým koutkem je nazýváno polské (dříve pruské) území v okolí města Chudoba (dnes polsky Kudowa-Zdrój), kde do roku 1945 tvořili většinu etnicky čeští obyvatelé, tzv. kladští Češi. Tradičně se do Českého koutku řadí 11 obcí a osad,[5] které se staly připomínkou historické příslušnosti Kladska k Čechám. Navzdory intenzivní germanizaci, jíž Kladsko začalo čelit poté, co bylo po roce 1742 odstoupeno Prusku, si malá oblast při hranicích s Čechami udržela až do poloviny 20. století svůj český ráz. Její obyvatelé mluvili česky,[6] měli silné vazby na české sousedství a v neposlední řadě si udržovali svou lidovou kulturu, vycházející z tradic české kultury (např. lidové písně, pohádky apod.).

Na malou část folkloru obyvatel Českého koutku se zaměří následující výklad. Bude věnován lidovým interpretacím zeměpisných jmen a etymologickým pověstem, které se pro sledovanou oblast podařilo doložit.

Kraj chudý, kraj nuzný

Ivan Honl poukázal na skutečnost, že lidové výklady toponym nezřídka přecházejí do epické šíře, a nabývají tak rozměrů pověstí, v nichž se na pozadí toponomastiky rozvíjí lidové vypravěčské umění (Honl, 1968, s. 59). Pro Český koutek máme naopak dochován zajímavý případ lidové etymologie, která se nerozvinula do epické šíře, nýbrž se kondenzovala do formy krátkého lidového rčení. Existuje frazém *prodá Chudobu a koupí si Nouzín*, jehož význam je v Zaorálkově sbírce rčení vykládán jako ‚nepolepší si, zůstane stejným chuďasem' (Zaorálek, 1963, s. 138). Odkazuje k ekonomické zaostalosti celého regionu u česko-kladské hranice, která měla být symbolicky ztvárněna dvěma uvedenými toponymy.

V podobném duchu vykládá místní jména *Chudoba* a *Nouzín* i regionální vlastivědná a folkloristická literatura, která s nimi dává do souvislosti i jméno *Neúroda*, jedno z českých exonym pro pruské město *Neurode* (dnes polsky *Nowa Ruda*).[7]

---

[5] Jedná se o následující sídelní jednotky: Březová, Slané, Žakš, Chudoba, Velká Čermná, Blažejov, Jakubovice, Stroužné, Bukovina, Nouzín a Vostrá Hora. V této studii užíváme pouze česká oikonyma. K jejich německým a současným polským ekvivalentům a k anoikonymii Českého koutku viz Ptáčníková, 2021.

[6] Tzv. kladština náleží k severovýchodočeským nářečím (viz Bachmannová, 2007; Bachmannová – Jančák, 2002; Jančák, 1964; Havránek, 1946; Kubín, 1913).

Sběratel lidové slovesnosti a spisovatel Antonín Krtička-Polický např. o krajině při česko-kladských hranicích napsal: „Že tento kraj byl neobyčejně neúrodný, nasvědčují i jména blízkých osad. Tak hned za *Lhotou* leží *Nouzín*, dále na druhé straně *Chudoba*, dnes lázeňské město, a ještě dále *Neúroda*.“ (Krtička-Polický, 1925, s. 28; srov. také Kulhánek, 1946, s. 84). Obdobným způsobem chápe vznik a význam obou jmen také Eva Koudelková, která se historii a literární produkci Českého koutku věnuje ve svých četných pracích z posledních dvou dekád. Podle Koudelkové jméno *Chudoba* „vypovídalo mnohé o sociální úrovni, podobně jako v případě nedalekého *Nouzína*“ (Koudelková, 2011, s. 41).

Odraz tohoto pohledu na vznik obou oikonym najdeme dokonce i v poezii. Básník katolické moderny Sigismund Bouška, který je celoživotně spjatý s krajinou Broumovska, napsal v básni zahrnuté do sbírky Pietas (1897) tyto verše: *A k tomu bída u nás všude hostem / je Chudoba a Nouzín soused blízký*.

V případě *Chudoby* byl pojmenovací motiv patrně skutečně takový, jaký předpokládá výše uvedené rčení i zmínky ve vlastivědných textech a v Bouškově básni. V minulosti však byly podány i výklady protichůdné, které u oikonyma předpokládaly původ germánský (např. Albert, 1936) nebo keltský (k tomu viz Hladký, 2008, s. 144). Nejstarší doklad jména *Chudoba* pochází z roku 1560 (Šebela – Fišer, 2003, s. 374; Staffa, 1992, s. 132),[8] poněmčené jméno *Kudowa* potom převládá v písemných pramenech od 2. poloviny 18. století (viz Hladký, 2008, s. 146). V Profousově slovníku místních jmen kladská *Chudoba* uvedena není, jsou zde však zmíněny dvě jiné *Chudoby*, které jsou vykládány z téhož apelativa (Profous, 1949, s. 69).

Na rozdíl od *Chudoby* jméno *Nouzín* nevzniklo původně jako označení místa s bídnými poměry. Prvotní pojmenovací motiv byl úplně jiný. Nejstarší doklad pochází z roku 1477, v listině o převodu majetku je obec uvedena jako *Luzniczi* (Kalousek, 1888, s. 377). Její původní jméno bylo patrně motivováno polohou v luhu, na mokřinaté louce porostlé vegetací (v základu jména je psl. *lǫgъ).[9] V písemných pramenech z počátku 17. století jsou doloženy poněmčené varianty *Lausney* (1601) a *Lauseney* (1625). V textech z následujících století se už objevují zápisy s počátečním *N*-, a to *Nausney* (1781) a *Nauseney* (1855), vzniklé asimilací

---

7 *Neúroda* je od sledované oblasti vzdálena asi 20 km. Několik obcí Českého koutku náleželo do neúrodského okresu.

8 Už před vznikem *Chudoby* existovala v místě ves *Lipolitov*, doložená k roku 1477 a zaniklá patrně ještě v 15. století (Hladký, 2008, s. 143; srov. také Semotanová a kol., 2015, s. 133). Nehmatatelným pozůstatkem po ní se stala toponyma *Lipolda*/*Lipoldov*/*Limpoltov*, která se i dlouho po zániku obce udržela v jazyce kladských Čechů (srov. Ptáčníková, 2021, s. 413).

9 Srov. Rejzek (2001, s. 351) a Machek (1997, s. 343). Viz také hesla *Luž* a *Lužnice* u Lutterera a Šrámka (2004, s. 163–164) či hesla *Lužany*, *Lužce*, *Lužec*, *Lužnice* u Profouse (1949, s. 698–702).

(srov. Eichler, 1968, s. 179). Z těchto forem potom vznikla zpětným přejetím do češtiny forma *Nouzín*, doložená poprvé rovněž k roku 1855.[10] Lze přitom předpokládat, že při vzniku jména *Nouzín* sehrála roli lidová etymologie, tj. formální podobnost německého oikonyma *Nausney*/*Nauseney* s apelativem *nouze*, synonymem k apelativu *chudoba*, které dalo název nedaleké obci.[11]

K dalším lidovým výkladům toponym z Českého koutku

Pro oblast Českého koutku se podařilo shromáždit ještě několik dalších výkladů tamějších zeměpisných jmen, které kvůli jejich nízké relevantnosti považujeme spíše za lidové etymologie.

Část svahu jednoho ze strouženských vrchů[12] bývala nazývána *Pálenina* či *Jansova pálenina*.[13] Folklorista Jaromír Jech zaznamenal u svých vypravěčů lidový výklad, podle kterého se jméno odvozovalo od skutečnosti, že zde „svítí, pálí prudké slunce“ (Jech, 1959, s. 521; srov. také Koudelková, 2012, s. 242). Spíše než o pozemek vystavený slunci se však zřejmě jednalo o místo zasažené požárem, což potvrzuje i jeho paralelní jméno *Spáleniště*, které se nám podařilo získat od dvou strouženských pamětnic, potomkyň autochtonních obyvatel.[14]

Pro Březovou, nejjižnější obec Českého koutku, je doloženo oronymum *Kodrcov*, méně často uváděné i ve tvarech *Kodrcák* nebo *Kodrcoun*. Vztahovalo se k výraznému vrchu, na současných mapách označovanému jako *Brzezie*. V národopisně zaměřených studiích se lze dočíst, že název vznikl proto, že „tudy kodrcají povozy vesničanů do blízkých polí“ (Buk, 1905, s. 1). Také Kubín ve své dialektologické práci Lidomluva Čechů kladských uvádí, že vrch získal své jméno od slovesa *kodrcati*, tj. jeti po nerovném povrchu. Zároveň však zmiňuje i druhý výklad, podle kterého „za starých časů byla tam žiunost, vostával tam *Kodrta* a votaď to má svý míno“. Explicitně jej však označuje za lidovou etymologii (Kubín, 1913, s. 188). Dle našeho názoru se však o lidový výklad nutně jednat nemusí a skutečně může jít o oronymum vzniklé z nějakého osobního jména a posesivní-

---

10 K historickým zápisům oikonyma viz především Klemenz (1932, s. 63), Cieślak – Bizoń (1959–1960, s. 246–247), Šebela – Fišer (2003, s. 368) a Semotanová (2015, s. 163).

11 Ani oikonymum *Nouzín* Profous nevykládá, ačkoliv se vztahuje ke třem osadám na území Čech. Podle internetových map (mapy.cz) je *Nouzín* součástí obcí Vestec, Velká Jesenice a Jestřebí, ležících shodně v blízkosti Náchoda. Srov. však v Profousově slovníku heslo *Nouzov* (Profous, 1951, s. 232).

12 Na současných mapách je tento vrch uváděn jako *Pstrążnica*.

13 Příjmení *Jansa* je v Českém koutku doloženo. Jeho nositelé žili mj. ve Velké Čermné (Kubín, 1926, s. 17).

14 Také Janusz Siatkowski, který prováděl své výzkumy nářečí kladských Čechů společně s Jaromírem Jechem, se přiklání spíše k tomu, že jméno *Pálenina* vzniklo jako připomínka vypáleného lesa (Siatkowski, 1962, s. 99).

ho sufixu *-ov*, které si však lid časem začal spojovat se slovesem *kodrcati*. K této interpretaci se přiklání i Siatkowski, podle něhož vzniklo oronymum z příjmení *Kodrc* (Siatkowski, 1962, s. 117).[15]

V katastru obce Slané, jen nedaleko od *Kodrcova* stával *Plhánek*, dřevěný mlýn s pilou, pojmenovaný patrně po svém bývalém majiteli. Vznik jeho názvu vykládala legenda, která jméno spojovala s apelativem *pila* a se slovesem *hnát*: majitel mlýna se kdysi rozhodl, že si při mlýnu zřídí pilu. Aby ji mohl provozovat, musel část vody, kterou poháněl mlýn, hnát i na novou pilu. Odtud prý pak vzniklo původní jméno pro celý mlýn – *Pilhánek*, zkomolené posléze na *Plhánek* (Kubín, 1913, s. 208; srov. také Ptáčníková, 2021, s. 414).

Napůl cesty mezi Jakubovicemi a Stroužným se nachází návrší, na němž stojí pískovcová skála, nápadná svou velkou dutinou. V jazyce kladských Čechů bývala nazývána *Pec* (něm. *Backofen*). K tomuto oronymu se vztahovala pověst, podle níž se zde za třicetileté války schovávali evangelíci, kteří si ve skalní dutině pekli chleba. Památkou na tuto skutečnost měl být název celého skalního útvaru (srov. Zídka, 1930–1931, s. 104). Jméno však s největší pravděpodobností vzniklo pouze na základě prosté metaforické podobnosti skály s dutinou a pece (viz také Bartonitschek, 2009, s. 10).

Poslední lidový výklad, který se nám podařilo pro sledovanou oblast doložit, vysvětluje jméno výrazného zalesněného vrchu, jenž se zvedá nad Chudobou a na současných mapách je uveden jako *Góra Parkowa*. Dříve byl znám jako *Zámecká hora*, *Šlosberg*, resp. *Šlosbark*[16] (z něm. *Schlossberg*) nebo *Vítkova hora*.[17] Ve vyprávění českých obyvatel oblasti bylo místo spojováno s dávnou existencí zámku. Jaromír Jech zachytil etymologickou pověst, jež vznik jména vysvětluje následovně: V Chudobě na kopci býval kdysi zámek a v něm žil tuze lakomý hrabě. Pro jeho špatnou povahu nechal Krakonoš[18] celý zámek i s hrabětem zmizet v podzemí.

---

15 Osobní jméno *Kodrc*, ale ani Kubínem zmíněné *Kodrta* se nám nepodařilo pro oblast Českého koutku doložit.

16 Ke komponentu *-bark*, který je hláskovou variantou německého *-berg* a v soustavě pomístních jmen v Čechách se objevuje spíše na severovýchodním okraji území, viz Matúšová (2015, s. 213–215).

17 Příjmení *Vítek* je pro Český koutek doloženo. Jeho nositelé žili ve Slaném a ve Velké Čermné (Kubín, 1926, s. 12 a 17).

18 Území Broumovského výběžku a části Stolových hor bylo v minulosti považováno za východní podhůří Krkonoš. To potvrzují i lidová podání, která za skutečný konec Krkonoš považují teprve pohraniční hory Bor a Hejšovinu. S oběma je Krakonoš přímo spjatý, ať už prostřednictvím folklorních textů nebo skrze tamější toponymii. Na Boru se měla nacházet bájná *Krakonošova zahrada*, což je fiktivní toponymum, které v lidovém vyprávění připomínalo místo, jež Krakonoš nejprve vytvořil a následně zničil při mohutné bouři. Na sousední Hejšovině je dodnes jeden ze skalních útvarů nazýván *Krakonošův trůn* (pol. *Tron Liczyrzepy*). Srov. Honl (1969, s. 130).

Tuto událost dodnes připomínají jen kameny na vrcholu kopce a jeho jméno – *Zámecká hora* (Jech, 1959, s. 351). Jméno vrchu vzniklo pravděpodobně podle toho, že se na jeho jižním úpatí nachází jedna z lázeňských budov,[19] které se pro její honosný vzhled říkalo *Zámek*/*Zámeček* (dnes pol. *Zameczek*). Část *Zámecké hory* navíc lázeňskému areálu majetkově příslušela.

Závěrem

Vzhledem k historickému vývoji oblasti Českého koutku neodráží jeho toponymie, která je předmětem našeho zkoumání, současný stav užívání zeměpisných jmen na tomto území. Přestože je náš výzkum orientován primárně na toponymii historickou, nikoliv aktuálně užívanou, považujeme jej za potřebný. Svým zaměřením na svébytnou kulturu českého etnika obývajícího území, obklopené po staletí německým živlem a posléze na malý okamžik také polským živlem, se řadí do širokého proudu výzkumů orientovaných na historickou paměť krajiny i na kolektivně sdílenou paměť jejích obyvatel.

V této studii jsme upozornili na vztah mezi lidovou pamětí, kterou jsme představili jako znovu a znovu přepisovanou reflexi proměn lidského společenství i proměn krajiny jako životního prostoru člověka, a lidovými interpretacemi zeměpisných jmen. Vladimír Šmilauer ve svém Úvodu do toponomastiky připomněl, že se v zeměpisných jménech „zrcadlí kus dějin objektu a kus duše těch, kdo jej pojmenovali a pojmenování užívali“ (Šmilauer, 1966, s. 12). Domníváme se, že pro lidové výklady oikonym i anoikonym, nezřídka rozšířené i ve formě etymologických pověstí, to beze zbytku platí také. I ony představují důležitou součást vnitřního světa člověka a současně tvoří naše myšlenkové dědictví získané po předcích.

V případě námi zkoumaného tématu se však jedná o dědictví, které v určitém dějinném momentu přestalo být možné předávat tím způsobem, jakým bylo předáváno doposud. Po roce 1945 sídelní kontinuita v krajině pod Hejšovinou a Borem postupně zanikla. Naprostá většina etnicky českých obyvatel s německou státní příslušností musela postupně odejít buď do Čech, nebo do Německa. Pokud byly v rámci rodinných vyprávění lidové výklady zeměpisných jmen Českého koutku i nadále předávány, už se to neodehrávalo v prostoru, k němuž se bezprostředně vztahovaly.

Zeměpisná jména, udržovaná v paměti kladských Čechů po generace, postupem času zmizela v zapomnění a současně se vytratil i veškerý s nimi spojený onomastický folklor.[20] Stejně jako zanikla kultura společenství, obývajícího krajinu

---

[19] Existence chudobských lázní je doložena již ve druhé polovině 17. století (Hladký, 2008, s. 147).

[20] Folklorista Jaroslav Rudnyćkyj rozlišuje celkem 4 druhy onomastického folkloru (angl. folk namelore / onomastic foklore). Jsou to: 1. legendy, mýty, příběhy; 2. lidová etymologie jmen;

při česko-kladské hranici, byla nenávratně zničena i tamější soustava toponym. Kulturní hodnota námi sesbíraného toponymického materiálu je i proto nezpochybnitelná.

Studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

PRAMENY A LITERATURA

ALBERT, F. (1936): *Bad Kudowa, sein Name und seine Geschichte. Eine archivalische Studie zugleich als Beitrag zur wissenschaftlichen Bäderforschung*. Bad Reinerz: R. Pohl.

BACHMANNOVÁ, J. – JANČÁK, P. (eds.) (2002): *Jak se mluvilo v českých vesnicích v cizině. Autentické zvukové ukázky z českých nářečí. Kladsko, Střelínsko, Žitomirsko, Daruvarsko, Banát* [CD]. Praha: Academia.

BACHMANNOVÁ, J. (2007): Okrajové úseky severovýchodočeské nářeční oblasti z pohledu celočeského (Na materiálu korespondenční ankety ÚJČ). *Naše řeč*, 90, s. 7–19.

BARTONITSCHEK, N. (2009): *Grenzeck / Tscherbeney. Von A bis Z*. Nepublikovaný text.

BROUČEK, S. – JEŘÁBEK, R. (eds.) (2007): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část. A–N*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

BUK, N. J. (1905): Naši v Kladsku. Zbytky českého osídlení. *Národní listy*, 45, č. 46, 15. 2. 1905, s. 1.

CIEŚLAK, T. – BIZOŃ, F. (1959–1960): Słowiańskie nazwy miejscowe Ziemi Kłodzkiej. *Rocznik Ziemi Kłodzkiej*, 4–5, s. 233–261.

DAVID, J. – MÁCHA, P. (2014): *Názvy míst. Paměť, identita, kulturní dědictví*. Brno: Host.

EICHLER, E. (1968): Ein Adaptationsmodell tschechischer Ortsnamen im Deutschen (Ortsnamen auf -ai). *Listy filologické*, 91, s. 170–181.

HALBWACHS, M. (2009): *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství.

HAVRÁNEK, B. (1946): České nářečí kladské. In: V. Černý (ed.), *Kladský sborník*. Praha: Družstevní práce, s. 29–38.

HLADKÝ, L. (2008): Původ a vývoj místního jména Chudoba v tzv. Českém koutku v Kladsku. In: V. Wolf (ed.), *Český koutek v Kladsku. Kladský sborník. Supplementum*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové – nakladatelství Lupus Trutnov, s. 143–152.

HONL, I. (1968): Toponymické etymologie z českého lidového podání. In: V. Šmilauer (ed.), *Onomastické práce 2. Sborník rozprav k sedmdesátým narozeninám univ. prof. dr. Witolda Taszyckého*. Praha: Místopisná komise ČSAV, s. 59–63.

3. onomastická tabu a eufemistická jména a 4. přísloví a říkání o jménech (Rudnyćkyj, 1966, viz také Rejzek, 2009, s. 64–66).

HONL, I. (1969): O tzv. východním podhůří Krkonoš (názvoslovná rozprava). In: Z. Vašíček – V. Wolf (eds.), *Krkonoše – Podkrkonoší. Vlastivědný sborník*. Hradec Králové: Kruh, s. 130–138.

JANČÁK, P. (1964): Dnešní čeština v kladském výběžku v Polsku. *Naše řeč*, 47, s. 158–162.

JANYŠKOVÁ, I. (2016): Lidová etymologie. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny. 1. díl*. Praha: NLN, s. 986–987.

JECH, J. (1959): *Lidová vyprávění z Kladska*. Praha: SNKLHU.

KALOUSEK, J. (ed.) (1888): *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*. Praha: Ed. Grégr.

KLEMENZ, P. (1932): *Die Ortsnamen der Grafschaft Glatz: sprachlich und geschichtlich Erklärt – ein Beitrag zu Glatzer Heimatkunde*. Breslau: Ostdeutsche Verlagsanstalt.

KOJETÍNOVÁ, M. (2013): Toponyma jako místa paměti (na příkladu vybraných pražských urbanonym). *Acta onomastica*, 54, s. 145–150.

KOUDELKOVÁ, E. (2011): *Čtení o Českém koutku*. Liberec: Bor.

KOUDELKOVÁ, E. (2012): *Výpravy do Českého koutku*. Liberec: Bor.

KRTIČKA-POLICKÝ, A. (1925): *Báje a pověsti z kraje Jiráskova*. Trutnov: Menšinové knihkupectví.

KUBÍN, J. Š. (1913): *Lidomluva Čechů kladských, příspěvek k české dialektologii*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

KUBÍN, J. Š. (1926): *České Kladsko. Nástin lidopisný*. Praha: Národopisná společnost československá.

KULHÁNEK, F. (1946): *Boj o Kladsko*. Praha: Práce.

LE GOFF, J. (2007): *Paměť a dějiny*. Praha: Argo.

LUTTERER, I. – ŠRÁMEK, R. (2004): *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje*. Havlíčkův Brod: Tobiáš.

MACHEK, V. (1997): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: NLN.

MALICKI, J. (2011): Místní a pomístní jména z Českého koutku v nářečí a mimo nářečí. In: Z. Holub – R. Sukač (eds.), *Dialektologie a geolingvistika v současné střední Evropě*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, s. 124–135.

MATÚŠOVÁ, J. (2015): *Německá vlastní jména v češtině*. Praha: NLN.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. (1980): K lidovým výkladům pomístních jmen. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 21, s. 532–542.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. (1995): Soupis pomístních jmen na území Čech v letech 1963–1980. In: L. Olivová-Nezbedová et. al., *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha: Academia, s. 35–51.

PROFOUS, A. (1949): *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. II. díl, CH–L*. Praha: Česká akademie věd a umění v Praze.

PROFOUS, A. (1951): *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. III. díl, M–Ř*. Praha: Česká akademie věd a umění v Praze.

PTÁČNÍKOVÁ, M. (2021): „Půda cizí, ale řeč ještě naše“ – Anoikonymie tzv. Českého koutku. *Acta onomastica*, 62, 2, s. 404–418.

REJZEK, J. (2001): *Český etymologický slovník*. Praha: LEDA.

REJZEK, J. (2009): *Lidová etymologie v češtině*. Praha: Karolinum.

ROŽAI, G. (2019): Vybrané aspekty využitia konceptu pamäti v toponomastike. In: A. Chomová – J. Krško – I. Valentová (eds.), *Konvergencie a divergencie v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia, zborník referátov, Banská Bystrica, 26. – 28. júna 2017*. Bratislava: Veda, s. 210–220.

RUDNYĆKYJ, J. B. (1966): Typology of Namelore. In: D. P. Blok (ed.), Proceedings of the 8th International Congress of Onomastics Sciences. The Hague: Mouton, s. 433–441.

SEMOTANOVÁ, E. a kol. (2015): *Kladsko. Historickogeografický lexikon*. Praha – Kłodzko – Wrocław: Historický ústav.

SIATKOWSKI, J. (1962): *Dialekt czeski okolic Kudowy. 1. díl*. Wrocław: Wyd. Polskiej akademii nauk.

SKLENÁŘ, K. (1999): *Hromové klíny a hrnce trpaslíků. Z pokladnice folklorní archeologie*. Praha: Set out.

STAFFA, M. (ed.) (1992): *Słownik geografii turystycznej Sudetów. Tom 13. Góry Stołowe*. Warszawa – Kraków: Wyd. PTTK KRAJ.

ŠEBELA, M. – FIŠER, J. (2003): České názvy hraničních vrchů, sídel a vodních toků v Kladsku. In: V. Wolf (ed.), *Kladský sborník V*. Hradec Králové: Ústav historických věd Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, s. 355–408.

ŠIMÁK, J. V. (1919): Osídlení Kladska. *Český časopis historický*, 25, s. 39–57.

ŠMILAUER, V. (1966): *Úvod do toponomastiky*. Praha: SPN.

ŠTEPÁN, P. (2016a): Pomístní jména a paměť. In: J. David (ed.), *Toponyma. Kulturní dědictví a paměť míst*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, s. 100–114.

ŠTEPÁN, P. (2016b): *Pomístní jména v Čechách z pohledu slovotvorného*. Praha: Academia.

VAŇKOVÁ, I. (2007): *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*. Praha: Karolinum.

VAŇKOVÁ, I. a kol. (2005): *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum.

ZAORÁLEK, J. (1963): *Lidová rčení*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

ZÍDKA, J. (1930–1931): Strouženští písmáci. *Od kladského pomezí*, 8, č. 7, s. 103–105.

Martina Ptáčníková
ptacnikova@ujc.cas.cz
oddělení onomastiky
ÚJČ AV ČR, v. v. i.
Valentinská 1
116 46 Praha 1